

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ

ПАВЛИКІВСЬКИЙ ВІТАЛІЙ ІВАНОВИЧ

УДК 343.412

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОБОДИ
СЛОВА ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Харківському національному університеті внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор **Литвинов Олексій Миколайович**, Харківський національний університет внутрішніх справ, завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету №1.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України **Гуторова Наталія Олександрівна**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, директор Полтавського юридичного інституту;

доктор юридичних наук, професор **Хряпінський Петро Васильович**, Державний вищий навчальний заклад «Національний гірничий університет», професор кафедри кримінального права та кримінології юридичного факультету;

доктор юридичних наук, доцент **Храмцов Олександр Миколайович**, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету.

Захист відбудеться 27 квітня 2017 року о 9.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.03 у Харківському національному університеті внутрішніх справ (61080, м. Харків, пр. Льва Ландау, 27).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, м. Харків, пр. Льва Ландау, 27).

Автореферат розісланий 24 березня 2017 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Д. Ю. Кондратов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Право на свободу слова, переконань, вільне вираження своїх думок, а також свободу діяльності засобів масової інформації (далі – ЗМІ) є одним з пріоритетних на шляху розвитку вільної, демократичної, соціальної і правової держави. Європейський суд з прав людини зазначає, що «свобода вираження є однією з основних складових демократичного суспільства та необхідною умовою його прогресу і розвитку кожної людини. Це стосується не тільки тієї «інформації» та тих «ідей», що сприймаються схвально або з байдужістю, але й тих, які ображають, шокують або викликають занепокоєння частини населення. Такими є вимоги плюралізму, толерантності та широти поглядів, без яких «демократичне суспільство» неможливе»¹.

Посилення відчутного впливу інформаційної сфери на життя людини, на діяльність держави і суспільства в другій половині ХХ ст. і на початку ХХІ ст. перетворилося на одну з особливостей суспільного розвитку. Саме завдяки українським ЗМІ поза увагою суспільства не залишаються проблеми корупції, насильства, державної безпеки та інші гострі й злободенні теми. Із набуттям незалежності в Україні поступово почали вирішуватися проблеми функціонування засобів масової інформації. Сьогодні українське законодавство про ЗМІ та інформаційний простір включає в себе значну кількість нормативних документів, найважливішими серед яких є закони України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів».

До того ж, спостерігається істотне погіршення ситуації з дотримання свободи слова та захисту професійної діяльності журналістів. 2014 рік став для ЗМІ в Україні найгіршим за останні десять років. За індексом свободи преси Україна у 2013–2014 роках зайняла лише 127 місце серед 180 країн². У цей же час експертами ІМІ (Інститут масової інформації) було зафіксовано 995 випадків порушень прав журналістів, з них: убивств – 7; арештів, затримань – 25; нападів, побоїв – 286; погроз – 98; викрадень та незаконних утримань – 78; перешкоджань професійній діяльності – 148; цензури, доступу до інформації – 152; економічного та політичного тиску – 39. Зазначені тенденції спостерігаються в усьому світі. Згідно зі звітом організації «Репортери без кордонів», у всьому світі за 2012 р. вбито 88 професійних журналістів і 47 цивільних, понад тисячу журналістів і блогерів заарештовано, близько двох тисяч журналістів зазнали погроз і нападів. Наведені цифри свідчать про певні проблеми, що виникають у сфері правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів як в Україні, так і за кордоном.

Для реалізації кримінально-правової політики держави у сфері захисту свободи слова у 2001 р. було впроваджено кримінальну відповідальність за

¹ Handyside v. the United Kingdom. European Court of Human Rights, 7 December 1976 (Application No. 5493/72) [Electronic Resource]. – Way of access : <https://www.article19.org/resources.php/resource/2444/en/handyside-v.-the-united-kingdom>.

² 2014 World Press Freedom Index. Reporters without borders [Electronic Resource]. – Way of access : <https://rsf.org/en/ranking/2014>.

перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 Кримінального кодексу (далі – КК) України). У 2015–2016 роках для посилення правового захисту журналістів було прийнято низку змін у кримінальному законодавстві, введено додаткові норми, спрямовані на захист життя, здоров'я, волі та власності журналістів і членів їхніх сімей (зокрема ст.ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 КК України). Таким чином, на сьогодні ст.ст. 171, 345-1, 347-1, 348-1, 349-1, ч. 2 ст. 375 КК України, враховуючи спільність об'єкта злочинного посягання, тотожність ознак потерпілого та особливості цілей злочинної поведінки, утворюють цілісну систему кримінально-правових норм, спрямованих на забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів кримінально-правовими заходами. Проте наявна широка регламентація кримінально-правової охорони журналістів та свободи слова сьогодні не дає очікуваного результату. Значна кількість кримінальних порушень у зазначеній сфері залишається поза увагою правоохоронних органів. Інша частина протиправних дій проти журналістів кваліфікується за загальними статтями КК, зокрема як хуліганство, крадіжка, розбій, тілесні ушкодження тощо. На думку експертів, лише 8 % злочинів проти журналістів розкривається правоохоронними органами. Так, лише у Донецькій області за 2013–2015 рік було зафіксовано 42 заяви про порушення прав журналістів, за якими 26 кримінальних проваджень було закрито ще на стадії досудового розслідування за відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України).

Проблемам, пов'язаним із розвитком і функціонуванням ЗМІ в сучасному суспільстві, присвячено низку фундаментальних і прикладних робіт, велику кількість наукових статей з юридичних, політичних, соціологічних наук та державного управління. Теорію масової комунікації та її засобів у загальному аспекті розробляли такі дослідники, як: Т. Адорно, Р. Барт, З. Бауман, Д. Белл, Дж. Бенігер, О. О. Беляков, В. М. Брижко, П. Бурдьє, Н. Вінер, Ю. Габермас, М. Горкгаймер, Б. Гунтер, Т. Ван Дейк, Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Дж. Кері, О. Д. Кузнецова, П. Лазарсфельд, Г. Ласвелл, Т. Маер, Д. Макквейл, Т. Петерсон, Н. І. Петрова, Т. О. Приступенко, Т. Роззак, Ф. Сиберт, В. Шрамм, В. М. Якубенко. Проблематикою кримінально-правового захисту діяльності засобів масової інформації та деякими суміжними питаннями займалися П. П. Андрушко, А. П. Бабій, О. М. Бандурка, П. С. Берзін, Я. С. Безпала, Р. В. Вереша, Ю. В. Городецький, Н. О. Гуторова, О. О. Житний, І. О. Зінченко, В. М. Кудрявцев, Г. В. Лазутіна, О. М. Литвинов, С. Я. Лихова, А. І. Марущак, М. І. Мельник, О. В. Красильникова, Н. В. Кушакова, О. М. Тарасенко, В. І. Тютюгін, О. М. Храмцов, П. В. Хряпінський, А. М. Ященко та ін.

Слід зауважити, що роботи зазначених дослідників переважно стосуються загальних питань функціонування ЗМІ або ж окремих питань кримінально-правового забезпечення свободи діяльності ЗМІ. Крім того, невирішеність питання обґрунтованості криміналізації злочинів проти свободи слова, недоліки у формулюванні об'єктивних і суб'єктивних ознак перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, неодноразове законодавче редагування ст. 171 КК України, а також поява низки нових кримінально-правових норм у сфері забезпечення захисту прав журналістів вимагають комплексного опрацювання всієї

сукупності проблем кримінально-правового забезпечення свободи слова та діяльності журналістів, чого до цього часу в кримінальному праві не зроблено. Вказані обставини у своїй сукупності зумовили вибір теми й визначення дослідницьких завдань роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження узгоджується з положеннями розділу 3 Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12.01.2015 року № 5/2015; положеннями розділу 4 Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25.08.2015 року № 501/2015; п. 2.1 додатку 2 до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженого Наказом МВС України від 16.03.2015 року № 275; п. 5.1 та п. 5.17 Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на період 2016–2019 років, схвалених рішенням Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ від 24 квітня 2015 року; комплексною темою наукових досліджень кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ на 2014–2018 роки – «Протидія злочинності кримінально-правовими та кримінологічними засобами» (номер державної реєстрації 0113U008195).

Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Харківського економіко-правового університету 30 вересня 2014 року (протокол № 4), уточнена рішенням Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ 08 липня 2016 року (протокол № 7).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дослідження є вирішення теоретичної проблеми щодо створення цілісної системи кримінально-правового забезпечення свободи слова та діяльності журналістів, а також розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності правозастосовної діяльності правоохоронних органів у сфері захисту законної професійної діяльності журналістів від кримінальних правопорушень.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні *задачі*:

- визначити методологію дослідження кримінально-правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів;
- сформулювати поняття свободи слова та професійної діяльності журналістів на підставі аналізу національного законодавства та міжнародно-правових актів у сфері регулювання зазначених відносин;
- дослідити міжнародні та європейські стандарти у сфері забезпечення свободи слова та діяльності журналістів;
- здійснити ретроспективний аналіз становлення та розвитку норм кримінального законодавства із забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів;
- визначити особливості використання компаративного (порівняльного) методу у дослідженні кримінально-правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів;

– дослідити кримінально-правові обмеження свободи слова та професійної діяльності журналістів у національному законодавстві та встановити їх відповідність міжнародним стандартам;

– здійснити аналіз правових підходів до вирішення проблеми кримінально-правових обмежень свободи слова та професійної діяльності журналістів у зарубіжних країнах;

– з'ясувати сучасний стан підстав і умов криміналізації порушень свободи слова та перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, перевірити оптимальність меж криміналізації цього явища та дотримання принципів її проведення;

– здійснити узагальнення та систематизацію злочинів проти свободи слова та професійної діяльності журналістів;

– розкрити зміст об'єкта злочинів проти свободи слова та професійної діяльності журналістів;

– проаналізувати ознаки потерпілого у злочинних посяганнях на свободу слова та професійну діяльність журналістів;

– надати характеристику об'єктивної сторони злочинних посягань на свободу слова та професійну діяльність журналістів;

– уточнити зміст передбачених у диспозиції ст. 171 КК України таких ознак суспільно небезпечного діяння, як «перешкоджання» та «вплив»;

– розкрити суб'єктивні ознаки злочинів проти свободи слова та професійної діяльності журналістів;

– дослідити мотиви та цілі у злочинах проти свободи слова та професійної діяльності журналістів;

– проаналізувати загальні та спеціальні ознаки суб'єкта злочинів проти свободи слова та професійної діяльності журналістів;

– розглянути кваліфікуючі ознаки злочинів проти свободи слова та професійної діяльності журналістів, провести їх систематизацію;

– здійснити аналіз заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються судами України до винних у вчиненні злочинів проти свободи слова та професійної діяльності журналістів, і надати характеристику покаранням, які призначаються за вказані злочини;

– дослідити особливості звільнення від кримінальної відповідальності та покарання за злочини проти свободи слова та професійної діяльності журналістів;

– сформулювати пропозиції щодо внесення змін до законодавства України про кримінальну відповідальність у частині кримінально-правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів, спрямовані на її удосконалення й підвищення ефективності застосування цього законодавства.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів.

Предметом дослідження є кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів.

Методи дослідження, що ґрунтуються на сучасній теорії пізнання, обрано з урахуванням мети, завдань, об'єкта і предмета дослідження.

За допомогою діалектичного підходу до пізнання правових явищ розкрито процеси становлення та розвитку кримінально-правових норм у сфері забезпечення свободи слова та журналістської діяльності (усі розділи). Використання системно-структурного методу пов'язане з необхідністю визначення змісту свободи слова та свободи журналістської діяльності з урахуванням міждисциплінарних зв'язків науки кримінального права із суміжними науками (підрозділи 1.1–1.3). Історико-правовий метод використано для ретроспективного аналізу еволюції нормативно-правових засад кримінально-правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 3.2). Порівняльно-правовий метод дозволив дослідити підходи до правового регулювання та кримінально-правового забезпечення свободи слова і професійної діяльності журналістів у зарубіжному законодавстві, а також міжнародних актах з прав людини (підрозділи 1.4, 2.2–2.4). Формально-логічний метод застосовано для вивчення основних і кваліфікованих складів злочинів проти свободи слова та професійної діяльності журналістів (підрозділи 4.1–4.5), а також тлумачення окремих термінів, понять та формулювань (усі розділи). Логіко-юридичний метод дозволив виявити недоліки чинного кримінального законодавства та довести необхідність удосконалення його норм щодо захисту свободи слова та професійної діяльності журналістів (підрозділи 3.2, 3.3, розділи 4, 5). Метод наукової абстракції використаний під час пошуку оптимальної моделі кримінально-правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів в національному законодавстві (підрозділи 4.2, 4.4). Статистичний та конкретно-соціологічний методи використовувались при дослідженні даних кримінальної статистики, що стосуються предмета дослідження, а також опублікованих матеріалів слідчої та судової практики (розділ 4, підрозділи 5.3, 5.4).

Названі методи використовувались у взаємозв'язку та взаємозалежності, що забезпечило всебічність, повноту та об'єктивність дослідження.

Науково-теоретичним підґрунтям для підготовки дисертації стали джерела з історії, філософії, теорії держави і права, кримінології, міжнародного, кримінального, кримінально-виконавчого, кримінального процесуального права, а також наукові праці, в яких висвітлюється питання правового регулювання та кримінально-правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів.

Правовою основою дослідження є Конституція України, нормативно-правові акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Президента України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, акти міжнародних організацій тощо.

Емпіричною базою дослідження є статистичні дані Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, судових органів, міжнародних організацій з питань захисту свободи слова та діяльності журналістів, зокрема Інституту масової інформації, організації «Репортери без кордонів»; узагальнені дані близько 200 кримінальних справ і проваджень про злочини проти журналістів в різних регіонах України, 50 рішень Європейського суду з прав людини, а також понад 3000 порушень проти журналістів, зафіксованих Інститутом масової інформації протягом 2002–2016 рр.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційне дослідження є першим комплексним монографічним дослідженням, в якому з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень науки здійснено аналіз кримінально-правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів, в результаті чого сформульовано низку інноваційних положень, висновків і пропозицій, що можуть слугувати подальшому розвитку кримінально-правової політики держави, удосконаленню законодавчої бази і правоохоронної практики. Зокрема:

вперше:

– за результатами узагальнення та систематизації досліджуваних злочинів запропоновано концепцію кримінально-правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів, яка ґрунтується на комплексній кримінально-правовій характеристиці правопорушень у сфері свободи слова та професійної діяльності журналістів, системі протидії їм з урахуванням міжнародного досвіду такої діяльності, в основу якої покладено цінність свободи слова як головного фактору розвитку демократичної, правової держави;

– сформовано розуміння методології дослідження кримінально-правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів, що являє собою систему координат, яка формує пошук сукупності методів, загальнонаукових принципів, прийомів і способів, необхідних для наукового пізнання стану кримінально-правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів від суспільно небезпечних посягань та вироблення на цій основі пропозицій щодо його удосконалення;

– здійснено кримінально-правовий аналіз підстав та принципів криміналізації суспільно небезпечних посягань на свободу слова та професійну діяльність журналістів. Встановлено, що впровадження норм про кримінальну відповідальність за перешкоджання журналістській діяльності в цілому відповідає загальноновизнаним в теорії кримінального права підставам та принципам криміналізації суспільно небезпечних посягань. Водночас поза увагою законодавця залишаються проблеми кримінально-правового забезпечення права на інформацію, заборони цензури, захисту громадян від переслідування за критику;

– запропоновано систематизацію злочинів проти свободи слова та професійної діяльності журналістів і зроблено висновок, що КК України містить загальну норму про відповідальність за перешкоджання професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України) та спеціальні норми про посягання на життя, здоров'я, волю, власність журналіста у зв'язку з його професійною діяльністю (ст.ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1, ч. 2 ст. 375 КК України);

– на підставі аналізу доктринальних положень щодо виділення загального, родового та безпосереднього об'єктів злочинів визначено, що безпосереднім об'єктом злочинів проти свободи слова та професійної діяльності журналістів, передбачених ст.ст. 171, 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 КК України, слід визнавати охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що забезпечують свободу професійної діяльності журналістів як уособлення свободи слова, проголошеної ст. 34 Конституції України;

– встановлено кримінально-правовий зміст та визначено розмежувальні ознаки двох самостійних форм злочинного порушення свободи журналістської діяльності – перешкоджання та впливу. Перешкоджанням визнаються діяння, які створюють об'єктивні перепони у реалізації потерпілим своїх повноважень або взагалі унеможливають їхнє виконання. Вплив, навпаки, пов'язаний з таким тиском на свідомість та волю потерпілого, внаслідок якого особа приймає рішення на користь ініціатора такого впливу;

– з'ясовано правове значення мотиву і мети злочинів проти свободи слова та професійної діяльності журналістів як основних розмежувальних ознак від суміжних злочинів. Відсутність мети припинення журналістської діяльності виключає кваліфікацію злочинних перешкоджань діяльності журналіста за ст. 171 КК України;

– встановлено системну невідповідність ознак суб'єкта злочинних порушень свободи слова та професійної діяльності журналістів вимогам Загальної частини КК України. Враховуючи необхідність узгодження положень Загальної та Особливої частини КК України, ступінь тяжкості злочинів проти журналістів, а також можливість усвідомлювати суспільну небезпечність вчиненого винним, пропонується зменшити до 14 років мінімальний вік, з якого настає кримінальна відповідальність за посягання на життя, здоров'я, волю та майно журналістів, його близьких родичів та членів сім'ї (ч. 2, 3 ст. 345-1, ч. 2 ст. 347-1, ст. 348-1, ст. 349-1 КК України);

– з'ясовано, що встановлені в національному законодавстві кримінально-правові обмеження свободи слова спрямовані на захист інтересів національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку і в цілому відповідають міжнародним стандартам у сфері забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів;

– визначено систему заходів протидії злочинам проти свободи слова та професійної діяльності журналістів, що включає в себе, насамперед, кримінально-правовий її вектор, ефективне функціонування якого передбачає: 1) впровадження в Особливу частину КК України норм, якими слід передбачити відповідальність за порушення права на інформацію, цензуру, переслідування громадян за критику; 2) удосконалення напрямів кримінально-правового забезпечення свободи професійної журналістської діяльності; 3) реформування спеціальних норм про відповідальність за посягання на життя, здоров'я, волю та власність журналістів; 4) удосконалення системи кваліфікуючих ознак складів злочинів проти свободи слова та діяльності журналістів; 5) модернізацію санкцій за злочинні посягання на свободу слова та професійну діяльність журналістів;

удосконалено:

– розуміння родового об'єкта злочинів розділу V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» Особливої частини КК України. Доведено, що назва вказаного розділу не відповідає змісту зосереджених у ньому кримінально-правових норм та не узагальнює широкого переліку прав та свобод людини, у зв'язку з чим запропоновано викласти її словами «Злочини проти виборчих, трудових та інших прав і свобод людини і громадянина»;

– розуміння змісту поняття свободи слова з урахуванням суттєвих трансформацій, яких воно зазнало з моменту своєї появи в міжнародних актах. На сьогодні зміст свободи слова включає: 1) свободу думки; 2) свободу висловлювань, переконань у будь-якому вигляді (усно, письмово, за допомогою зображення і т. п.) – безпосередню свободу слова; 3) свободу використання інформації (її отримання, зберігання та поширення);

– систему аргументів на користь впровадження змін у регулятивне та охоронне законодавство у сфері інформаційних відносин, зокрема в частині зрівняння у правах журналістів «традиційних» засобів масової інформації і тих, які здійснюють свою професійну діяльність в мережі Інтернет;

– теоретичні положення щодо особливостей використання у ст.ст. 345-1, 347-1, 348-1 КК України термінології «у зв'язку із здійсненням законної професійної діяльності». Наявність широкого кола мотивів (помста, кар'єризм тощо) під час вчинення вказаних злочинів вимагає закріплення в законі не безпосередньої характеристики окремих мотивів, а зв'язку посягання з діяльністю потерпілого;

– науковий підхід щодо виділення ознак, характерних для захоплення журналіста як заручника, зокрема ст. 349-1 КК України, на відміну від ст. 147 КК України, вказує на спеціальну мету – спонукання до дії або відмову від неї лише одного адресата – саме цього журналіста, а термін «будь-які дії» обмежує коло таких дій професійною журналістською діяльністю потерпілого;

дістало подальший розвиток:

– визначення свободи слова як природного, невід'ємного права людини, що знаходить своє відображення в основних міжнародних актах з прав людини, зокрема в таких, як Загальна декларація з прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Європейська Конвенція про права людини, Хартія основних прав Європейського Союзу, та національному законодавстві більшості країн світу;

– система аргументів щодо необхідності виділення в розділі V Особливої частини КК України групових (видових) об'єктів злочинів, якими виступають суспільні відносини, що забезпечують наступні права та свободи людини і громадянина: 1) особисті (громадянські), 2) політичні, 3) соціально-економічні, 4) культурні;

– положення щодо відмови в Особливій частині КК України від спеціальних норм про відповідальність за посягання на життя, здоров'я, власність особи в залежності від особливостей потерпілого та характеру виконуваної ним діяльності. Наявність у кримінальному законодавстві загальних норм про відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи в повній мірі задовольняє потреби кримінально-правового захисту зазначених прав будь-якої категорії потерпілих;

– система наукових поглядів на види й розміри покарань за порушення свободи слова та професійної діяльності журналістів. Запропоновано відмовитись від різкого переходу в санкції статті від штрафу до покарань, пов'язаних із позбавленням волі; запровадити інші, не пов'язані із позбавленням волі покарання, зокрема громадські роботи, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; точно визначити як верхню, так і нижню межі покарання у санкціях норм ст. 171 КК України, які містять основний і кваліфікований склади злочину; обмежити нижню межу штрафу, передбаченого за перешкоджання

законній професійній діяльності журналістів, розміром у 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі – НМДГ);

– доктринальне положення про необхідність подальшого проведення комплексних монографічних досліджень з питань криміналізації окремих злочинних посягань на свободу слова, впровадження зарубіжного досвіду у сфері регулювання та охорони діяльності ЗМІ, аналізу запропонованих та наявних складів злочинів проти свободи слова та професійної діяльності журналістів, що викликане іноді діаметрально протилежними або антагоністичними точками зору щодо їх розуміння, що, у свою чергу, негативно впливає як на розвиток науки кримінального права, так і на практику застосування відповідних кримінально-правових норм.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, які містяться у дисертації, можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері – для подальшої розробки наукових проблем кримінально-правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у наукову діяльність Кримінологічної асоціації України від 15 листопада 2016 року);

– у правотворчості – для надання пропозицій під час розробки змін і доповнень до чинного законодавства України про кримінальну відповідальність, законодавчих актів регулятивного характеру (Пропозиції до Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності щодо проекту Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів) реєстр. № 1630 від 25 грудня 2014 року (вих. № 01–06/228 від 28.09.2015 р.));

– у правозастосовній діяльності – для надання пропозицій щодо вдосконалення діяльності судових та правоохоронних органів з питань кримінально-правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у практичну діяльність Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області від 26 грудня 2016 року);

– у навчальному процесі – при викладанні курсу «Кримінальне право» й похідних від нього спеціальних курсів у юридичних вищих навчальних закладах та на юридичних факультетах, а також при написанні монографій, підручників, посібників (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес Харківського національного університету внутрішніх справ від 5 грудня 2016 року та Харківського економіко-правового університету від 27 грудня 2016 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконане здобувачем самостійно, положення, що виносяться на захист, розроблені автором особисто. У публікації «Мета як обов’язкова ознака перешкоджання законній професійній діяльності журналістів», виконаній у співавторстві з І. М. Острівним, здобувачем особисто здійснено кримінально-правовий аналіз мети злочину як обов’язкової ознаки суб’єктивної сторони перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, розкрито її зміст та розроблено пропозиції щодо порядку застосування кримінально-правової норми, передбаченої ст. 171 КК України. Власні теоретичні розробки здобувача у науковій статті, опублікованій у співавторстві,

становлять 80 %. У публікації «Кримінально-правові обмеження свободи слова в європейських країнах», виконаній у співавторстві з І. М. Острівним, здобувачем особисто здійснено аналіз кримінального законодавства європейських країн з питань кримінально-правових обмежень свободи слова, проведено порівняльний аналіз із національним законодавством, сформульовано відповідні висновки щодо відповідності кримінального законодавства України міжнародним стандартам у сфері забезпечення свободи слова та діяльності журналістів. Власні теоретичні розробки здобувача у науковій статті, опублікованій у співавторстві, становлять 80 %.

Наукові ідеї та розробки співавторів опублікованих праць у дисертації не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження оприлюднені на 4 науково-практичних конференціях, у тому числі й міжнародних, зокрема: «Актуальні проблеми кримінальної відповідальності» (м. Харків, 10 жовтня 2013 р.), «Європейські стандарти захисту прав та свобод людини у кримінальному судочинстві» (м. Харків, 13 грудня 2013 р.), «Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції» (м. Харків, 23 травня 2014 р.), «Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики» (м. Миколаїв, 09–11 вересня 2016 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 29 наукових працях, у тому числі 1 монографії, 16 наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, 5 статтях, опублікованих у наукових виданнях іноземних держав за напрямом, з якого підготовлено дисертацію, 1 статті, опублікованій у науковому виданні України, яке включене до міжнародних науково-метричних баз, 2 статтях в інших виданнях, 4 тезах наукових доповідей.

Структура дисертації сформована відповідно до її мети, задач й охоплює вступ, п'ять розділів, поділених на двадцять підрозділів, висновки, список використаних джерел та шість додатків. Повний обсяг дисертації становить 470 сторінок. Основний текст – 383 сторінки. Список використаних джерел складається із 533 найменувань і займає 54 сторінки. Додатки розміщені на 33 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність дисертаційної теми, визначається її зв'язок із програмами, планами, темами наукових досліджень; оцінюється ступінь її наукової розробленості; визначаються об'єкт, предмет, мета, задачі дослідження, його методологічні й методичні засади; описуються основні складові наукової новизни, висвітлюється практичне значення одержаних результатів, наводяться відомості про апробацію результатів дослідження, публікації автора, структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Сучасний стан розвитку свободи слова та прав журналістів в Україні» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Свобода слова та професійна діяльність журналістів в Україні: загальна характеристика, сучасний стан, перспективи розвитку»

зазначається, що свобода слова, свобода інформації є основою розвитку сучасної правової та демократичної держави. Закріплення цих свобод на конституційному рівні надає додаткових гарантій праву людини на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Однією з особливостей реалізації свободи слова у сучасному світі є широке використання ЗМІ. Доведено, що в Україні створена широка правова база діяльності ЗМІ, продовжується робота, спрямована на вдосконалення існуючих правових норм і посилення заходів у сфері забезпечення свободи слова та журналістської діяльності.

Аналіз сучасного стану дотримання зазначених свобод дозволив зробити висновок, що, незважаючи на широку правову регламентацію права на свободу слова та свободу журналістської діяльності, Україна залишається однією з найнебезпечніших країн світу для роботи журналістів. Так, за останні три роки в Україні загинуло 10 журналістів, скоєно понад 400 нападів на них, зафіксовано 157 випадків цензури. Відкритість кордонів, свобода пересування, розвиток нових засобів комунікації, важливість вільного функціонування ЗМІ для демократичних перетворень в державі вимагає від України посилення уваги в питаннях правової регламентації і захисту свободи слова та професійної діяльності журналістів.

У підрозділі 1.2 «Свобода слова як невід'ємне конституційне право людини», виходячи з сучасних уявлень про свободу слова, досліджується зміст зазначеного права. Дисертант констатує, що найважливішим досягненням людини, яке дозволило їй використовувати загальнолюдський досвід (як минулий, так і сучасний) стало слово. Спілкування, разом із пізнанням, діяльністю і відносинами, є атрибутивною складовою соціуму і людини. Однак слово стало не тільки засобом спілкування, але й причиною впливу на людину, обмеженням її найприроднішого права – права на свободу слова. В історії людства пам'ятними є випадки переслідування за інакомислення, зокрема у часи інквізиції, фашизму, сталінізму. Так, уже в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 р. встановлювалась кримінальна відповідальність за розголошення таємних відомостей, за різні види наклепу та образи, в тому числі вчинені за допомогою друкованих текстів і зображень. І тільки з розвитком цивілізації людство приходить до висновку про необхідність підтримання свободи слова як основного права людини.

На підставі аналізу положень Конституції України, міжнародних актів з прав людини, зокрема Загальної декларації з прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Європейської Конвенції про права людини, Хартії основних прав Європейського Союзу, робиться висновок про те, що до змісту зазначеного права слід включати: а) свободу думки; б) свободу висловлювань, переконань у будь-якому вигляді (усно, письмово, за допомогою зображення тощо) – безпосередня свобода слова; в) свободу використання інформації (її отримання, зберігання та поширення).

У підрозділі 1.3 «Журналістська діяльність в Україні, проблеми та шляхи їх подолання» досліджується історичний розвиток правового регулювання діяльності засобів масової інформації. Констатується, що до 1989 р. українські ЗМІ у своїй діяльності керувалися партійними вказівками та розпорядженнями. Лише з

отриманням незалежності почали розв'язуватися проблеми функціонування вітчизняних ЗМІ. Починаючи з 1992 р., Верховна Рада України прийняла низку законодавчих актів, які стосуються різних галузей діяльності ЗМІ. Серед них – закони України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про авторське право і суміжні права», «Про інформаційні агентства», «Про рекламу», «Про державну таємницю», «Про внесення змін і доповнень до положення законодавчих актів України, що стосуються захисту честі, гідності та ділової репутації громадян і організацій», «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про видавничу справу», «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України», «Про телекомунікації», «Про доступ до публічної інформації». Незважаючи на широку правову базу, сучасний стан дотримання прав журналістів в Україні слід визнати негативним. Так, 2014 р. став критичним для України. Кількість порушень прав журналістів у ньому сягнула майже тисячі випадків (995 випадків, що вдвічі перевищує показники 2013 р. (496 випадків) і втричі – 2012-го (324 випадки)). Потребує правової регламентації діяльність ЗМІ в Інтернет середовищі, яка на сьогодні залишається не врегульованою. Враховуючи особливості діяльності Інтернет-ЗМІ в Україні та чинне вітчизняне законодавство, правами журналістів та засобів масової інформації користуються тільки ті мережеві ЗМІ, що мають off-line аналоги.

В роботі зазначається, що в сучасному світі спостерігається дві тенденції в питаннях регулювання діяльності ЗМІ в Інтернет. «Східний підхід» передбачає більш прискіпливий контроль з боку держави над усіма правовідносинами в інформаційній сфері, наявність певного виду премодерування інформаційних ресурсів у межах політичної ідеології країни, мінімізації саморегулювання відносин учасниками інформаційної діяльності. У вказаній ситуації для України найбільш прийнятним слід визнати «західний» підхід, згідно з яким діяльність Інтернет-ЗМІ ґрунтується на принципах стимулювання саморегуляції їхньої діяльності й мінімізації державного контролю за поширенням інформації в Інтернеті та обмеженням такого контролю, неможливості встановлення для контенту в Інтернеті обмежень більших, ніж для інших медіа.

На підставі проведеного аналізу доведено, що врегулювання законодавчого забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів повинно здійснюватися за двома основними напрямками: 1) розробка й удосконалення регулятивних норм; 2) розробка й удосконалення кримінально-правових норм у сфері забезпечення свободи слова та свободи журналістської діяльності.

У підрозділі 1.4 «Міжнародні стандарти свободи слова та журналістської діяльності, а також системи контролю за їх дотриманням» зазначається, що свобода слова знаходить своє відображення в усіх сучасних міжнародних актах з прав людини, зокрема в таких, як Загальна декларація з прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Європейська Конвенція про права людини, Хартія основних прав Європейського Союзу.

Крім того, міжнародними організаціями розроблені дієві механізми контролю за дотриманням державами права на свободу слова. Найефективнішими з них є Рада з прав людини ООН, Спеціальний доповідач ООН з питань захисту та поширення права на свободу думки та її вираження, Організація з безпеки і співробітництва в Європі. Окремо слід відзначити Європейський суд з прав людини, рішення якого є частиною національного законодавства і обов'язковими на всій території України.

Зроблено висновок про те, що міжнародні угоди з питань забезпечення свободи слова, учасником яких виступає Україна, є додатковим елементом впорядкування відносин влади, суспільства і засобів масової інформації, а рішення Європейського суду з прав людини в питаннях свободи слова та свободи журналістської діяльності є джерелом права і виступає додатковим чинником в приведенні до світових стандартів національного законодавства у сфері дотримання прав та свобод людини.

Розділ 2 «Законодавче регулювання кримінальної відповідальності за порушення свободи слова та професійної діяльності журналістів» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Історія розвитку норм кримінального законодавства з забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні»* в результаті вивчення законодавчих актів минулих років зазначається той факт, що хоча право на свободу слова є невід'ємним природнім правом людини, відомим людству з давніх часів, історія його кримінально-правового забезпечення має відносно сучасний характер і, на відміну від цивільно-правової регламентації, кримінально-правове забезпечення сформувалося порівняно недавно. До того часу характерним було встановлення контролю за свободою слова та діяльністю преси з боку держави, в тому числі кримінально-правовими засобами. Відповідальність за порушення вимог цензури,клеп, образу знаходять своє відображення в перших кримінальних законах, що діяли на території сучасної України, зокрема в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 р., Кримінальному уложенні 1903 р., КК УСРР 1922 р., КК УРСР 1927 р. Так, відділення друге глави 5 Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. «Про порушення постанов про книгодрукарні та торгівлю книгами, естампами і т. п.» передбачало відповідальність за друк книг, періодичних видань без попередньої цензури. За зазначеними нормами передбачалось покарання як видавців, так і реалізаторів вказаної продукції. Також встановлювалось покарання за відкриття без дозволу уряду типографій та книжкових лавок. Аналогічні заборони містилися в Кримінальному уложенні 1903 р.

Перші норми про відповідальність за порушення свободи слова в національному законодавстві з'являються лише з визнанням зазначених прав на міжнародному рівні. Так, у КК УРСР 1960 р. була встановлена відповідальність за переслідування громадян за критику (ст. 134-1). Норма про відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171) з'являється лише з прийняттям нового Кримінального кодексу України (2001 р.). З цього часу законодавець суттєво розширив арсенал засобів боротьби з кримінальними правопорушеннями проти свободи слова та діяльності журналістів. У 2015 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України

щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів», згідно з яким у кримінальному законодавстві введено в дію ст.ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1, ч. 2 ст. 375 КК України та посилено кримінальну відповідальність за посягання на життя, здоров'я, волю та власність журналістів. У 2016 р. внесені зміни до чинної редакції ст. 171 КК України. Крім того, у Верховній Раді України знаходяться на розгляді ще декілька законопроектів, спрямованих на посилення законодавчих гарантій діяльності засобів масової інформації, зокрема проекти законів № 6447-1 від 16.06.2010 р. та № 2140 від 30.01.2013 р. Активізація законодавчих ініціатив у сфері кримінально-правового забезпечення охорони свободи слова та професійної діяльності викликана суттєвим зростанням кількості порушень проти журналістів за останні роки. Останні дані Інституту масової інформації свідчать про погіршення ситуації у зазначеній сфері: з початку 2015 р. зафіксовано 3 вбивства журналістів, 170 випадків нападу на журналістів та побиття їх, 212 випадків перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та 19 випадків цензури. За даними Генеральної прокуратури України, за 11 місяців 2016 р. було зареєстровано 172 кримінальних провадження за злочини проти журналістів. Для порівняння: у 2012 р. до судів загальної юрисдикції надійшло тільки 5 кримінальних справ (відповідно до термінології КПК 1960 р.), у 2011 р. – 5, у 2010 р. – 4, у 2009 р. – 2, у 2008 р. – 1.

Таким чином, враховуючи негативні тенденції у сфері дотримання прав журналістів в Україні, продовжується процес реформування кримінального законодавства, спрямованого на їхній захист. Сьогодні КК України містить вже значну за кількістю групу норм, спрямованих на захист свободи слова та професійної діяльності журналістів, зокрема ст.ст. 171, 345-1, 347-1, 348-1, 349-1, ч. 2 ст. 375.

У підрозділі 2.2 *«Досвід забезпечення свободи слова та регулювання професійної діяльності журналістів у законодавстві зарубіжних країн»* проведений аналіз ефективності законодавства зарубіжних країн щодо забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів за наступними основними критеріями: закріплення права на свободу слова, інформації та журналістської діяльності в Конституції держави; наявність окремих законів про ЗМІ; правовий захист джерел інформації; доступ до інформації; регулювання імпорту та експорту ЗМІ; регулювання права власності та порядок реєстрації ЗМІ; механізми саморегулювання преси; відповідальність журналістів та ЗМІ, зокрема цивільна та кримінальна відповідальність за наклеп та образу; правові обмеження свободи слова; попередні обмеження; обмеження розповсюдження певного виду інформації; цензура. Зроблено висновок про те, що в законодавстві країн Європи та країн Північної Америки право на свободу слова має давню історію і закріплене в абсолютній більшості конституцій цих держав. Ефективність забезпечення зазначених прав людини обумовлена не тільки якістю регулятивних законів, але й авторитетністю й обов'язковістю виконання судових рішень з цих питань у європейських і північноамериканських країнах. В цьому контексті особливого значення набувають рішення Європейського суду з прав людини з питань захисту свободи слова та професійної діяльності журналістів, що є обов'язковими на території будь-якої держави Європейського Союзу.

Порівняльний аналіз законодавства країн пострадянського простору дозволив зробити висновок про те, що найвищий рівень гарантій свободи слова та діяльності журналістів мають Грузія, Україна, Вірменія і Литва. Найменший – Білорусь, Казахстан, Туркменія. В той же час, на відміну від європейських країн, наявність прогресивного законодавства не виключає негативних тенденцій у сфері забезпечення свободи слова та діяльності журналістів. Зазначене вимагає посилення з боку держави як регулятивного, так і охоронного впливу на вказані відносини.

У підрозділі 2.3 *«Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів у законодавстві зарубіжних країн»* зазначається, що законодавство більшості пострадянських країн встановлює відповідальність за посягання на свободу слова та професійну діяльність журналістів. Зокрема, перешкоджання законній професійній діяльності журналістів передбачене в кримінальних кодексах Азербайджану, Вірменії, Білорусі, Грузії, Казахстану, Молдови, Російської Федерації, Таджикистану, Киргизії. Однак різне розуміння змісту та завдань діяльності ЗМІ призводить до суттєвих розбіжностей в питаннях криміналізації злочинних порушень прав журналістів. Якщо в Україні злочинними перешкоджаннями охоплюються будь-які дії, пов'язані з порушенням професійних прав журналістів, то, наприклад, у РФ, Казахстані, Киргизії відповідальність передбачена лише за примус журналіста до поширення інформації або відмови від її поширення. Мають місце й певні особливості в питаннях криміналізації порушень свободи слова та професійної діяльності журналістів; зокрема, ст. 140 КК РФ, ст. 204 КК Республіки Білорусь, ст. 180 КК Республіки Молдови передбачають відповідальність за відмову в наданні громадянину інформації, ст. 197 КК Республіки Білорусь за переслідування громадян за критику, ст. 180-2 КК Республіки Молдови за цензуру.

Законодавство країн Західної Європи та Північної Америки не містить кримінально-правових заборон порушень зазначених прав. Зазначений стан обумовлений тривалою і успішною історією розвитку засобів масової інформації в цих державах, ефективністю регулятивних норм, чітким закріпленням і безперечним виконанням конституційних вимог про захист і реалізацію права громадян на свободу слова.

У підрозділі 2.4 *«Кримінально-правові запобіжники зловживання свободою слова та свободою журналістської діяльності»* зазначається, що законодавство України встановлює не тільки гарантії забезпечення свободи слова, але й передбачає дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну та кримінальну відповідальність за зловживання зазначеними правами. Доведено, що передбачені ст. 34 Конституції України права не мають абсолютного характеру, при їх здійсненні необхідно враховувати загальнолюдські, державні інтереси, інтереси окремих громадян.

Кримінально-правові обмеження свободи слова мають розгалужений характер та в більшості випадків стосуються двох напрямів: відповідальності за порушення режиму обігу інформації з обмеженим доступом та відповідальності за розповсюдження матеріалів із закликами до дій, що створюють небезпеку громадському порядку та громадській безпеці, конституційному устрою, миру і безпеці людства. В цілому кримінальне законодавство України відповідає

міжнародним стандартам щодо мети та спрямованості встановлення обмежень свободи слова.

Встановлено, що найбільш поширеними зловживаннями свободою слова та правами журналістів виступають порушення недоторканності приватного життя, наклеп та образа. В роботі підтверджено, що право на свободу слова та право на недоторканність приватного життя визнаються фундаментальними правами людини, які не вступають у протиріччя між собою, а є невід'ємними, притаманними будь-якій людині. У діяльності засобів масової інформації необхідним є дотримання балансу між правом соціуму на отримання суспільно значущої інформації та правом на недоторканність приватного життя. Рішення Європейського Суду передбачають випадки, які виключають кримінальну відповідальність за порушення недоторканності приватного життя. Частина з таких обставин закріплена на законодавчому рівні, зокрема, розповсюдження суспільно значущої інформації, запобігання вчиненню злочинних діянь, публікації інформації, яка раніше вже була опублікована іншими засобами масової інформації. У зв'язку з цим дисертант пропонує доповнити статтю 182 КК України приміткою 2 такого змісту: «Особа звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені цією статтею у випадку поширення суспільно необхідної інформації, тобто такої, що є предметом суспільного інтересу, і право громадськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення».

Розповсюдження конфіденційної інформації посадовою особою (власником або розпорядником персональних даних), яка має доступ до такої інформації внаслідок виконання службових або професійних обов'язків, повинно визнаватись обтяжуючою обставиною порушення недоторканності приватного життя.

Кримінальні закони європейських країн приділяють посилену увагу охороні права людини на недоторканність приватного життя, збереження та захист конфіденційної інформації про людину, встановлення суттєвих перепон у публічному розповсюдженні засобами масової інформації певних відомостей про особу. Усі кримінальні закони європейських країн містять як окремі норми, так і окремі розділи про злочини проти права людини на недоторканність приватного життя.

Незважаючи на вимоги європейських міжнародних інституцій щодо декриміналізації дифамації, кримінальні закони країн Європи містять як окремі норми, так і цілі інститути, що встановлюють відповідальність за наклеп та образу, в тому числі в засобах масової інформації. Такий підхід притаманний не тільки законам, прийнятим на початку ХХ ст., але й новітнім, запровадженим після визнання міжнародним співтовариством основних прав та свобод людини. Незважаючи на те, що в більшості країн Європи вказані норми не застосовуються, а у випадку їх застосування суди призначають покарання лише у виді штрафу, слід визнати, що наявність зазначених норм може суттєво обмежувати свободу слова та діяльність засобів інформації. Саме вказані заборони є найбільш несприятливими для діяльності засобів масової інформації та здійснюють «зупиняючий», «охолоджуючий» вплив на журналістів, змушуючи останніх вдаватися до жорстокої самоцензури, тому як позитив слід відзначити відсутність в українському законодавстві кримінальної відповідальності за наклеп та образу.

Розділ 3 «Підстави і принципи криміналізації порушень свободи слова та перешкодження професійній діяльності журналістів» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Загальні положення теорії криміналізації суспільно небезпечних посягань у теорії кримінального права»* проведений аналіз існуючих в теорії кримінального права концепцій криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь. Стверджується, що будь-які зміни до кримінального закону не повинні вноситися без наукового обґрунтування пропонованих новел та системного аналізу основ криміналізації суспільно небезпечного діяння. Метод спроб і помилок, який найчастіше застосовується при зміні КК сьогодні, спричиняє вкрай негативні наслідки для практики боротьби зі злочинністю. Відсутність єдиної концепції підстав та принципів криміналізації суспільно небезпечних посягань суттєво ускладнює виконання поставленого завдання. На сьогодні в літературі можна зустріти різноманітні класифікації передумов криміналізації. Виділяють «критерії криміналізації», «принципи криміналізації», «підстави криміналізації», «умови криміналізації», «криміналізаційні приводи», «фактори, що зумовлюють обсяг, характер та способи криміналізації», «соціальні фактори, що зумовлюють кримінально-правову заборону», «витоки кримінально-правових заборон».

На підставі аналізу існуючих теорій криміналізації та декриміналізації запропоновано виділяти підстави та принципи як систему критеріїв, що найбільш повно розкривають зазначене кримінально-правове явище.

У підрозділі 3.2 *«Підстави криміналізації порушень свободи слова та перешкодження професійній діяльності журналістів»* зміст підстави криміналізації визначається як процеси, що відбуваються в матеріальному і духовному житті суспільства, розвиток яких породжує об'єктивну необхідність кримінально-правової охорони тих чи інших цінностей. Проведений автором системний аналіз уможливив висновок про наявність необхідних і достатніх підстав для криміналізації порушень свободи слова та професійної діяльності журналістів, основною з яких є несприятлива динаміка аналізованих суспільно небезпечних діянь.

Звернено увагу на необхідність розширення сфери кримінально-правового забезпечення свободи слова шляхом надання кримінально-правових гарантій і іншим учасникам інформаційних відносин, окрім журналістів, зокрема, встановлення кримінальної відповідальності за порушення права на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості або цензуру; умисне ненадання або надання неповної інформації; завідомо незаконні рішення органів державної влади та органів місцевого самоврядування, пов'язані із заборонаю проведення масових заходів щодо виявлення свободи слова та свободи думки.

У підрозділі 3.3 *«Принципи криміналізації порушень свободи слова та перешкодження професійній діяльності журналістів»* розкривається зміст принципів як загальних зумовлюючих ідей, керуючись якими законодавець відмежовує коло людських вчинків, які в конкретних історичних умовах необхідно віднести до злочинів. Наголошується на тому, що систему принципів криміналізації слід розглядати як вичерпну, як таку, що використовується при конструюванні будь-якої норми Особливої частини кримінального законодавства. Тільки послідовне застосування всієї системи принципів криміналізації до оцінки конкретного виду

діянь може створити достатнє обґрунтування для введення або скасування кримінально-правової норми. Невідповідність досліджуваного діяння хоча б одному із принципів криміналізації виключає можливість прийняття позитивного рішення щодо встановлення кримінальної відповідальності за відповідні порушення.

Дисертант дійшов висновку про відповідність криміналізації злочинів проти свободи слова та діяльності журналістів встановленим соціальним, соціально-психологічним та системно-правовим принципам криміналізації цієї діяльності, зокрема: 1) принципу суспільної небезпечності; 2) принципу міжнародно-правової необхідності й допустимості криміналізації; 3) принципу відносної поширеності посягання; 4) принципу конституційної та кримінально-політичної адекватності; 5) принципу процесуальної здійсненності переслідування; 6) принципу переваги позитивних наслідків криміналізації; 7) принципу системно-правової несуперечності; 8) принципу безпрогалинності закону і ненадмірності заборони; 9) принципу повноти складу; 10) принципу домірності санкції та економії репресії. У той же час, виявлені невідповідності криміналізованих суспільно небезпечних діянь окремим системно-правовим принципам, зокрема принципу визначеності та єдності термінології. Наявність у ст. 171 КК України двох самостійних, але схожих за змістом форм злочинної поведінки створює додаткові складнощі у питанні розмежування злочинного впливу на журналіста від безпосереднього перешкоджання його діяльності, що потребує внесення відповідних змін у чинне законодавство.

Розділ 4 «Кримінально-правова характеристика норм про відповідальність за порушення свободи слова та перешкоджання законній професійній діяльності журналістів» містить п'ять підрозділів.

У підрозділі 4.1 *«Характеристика об'єкта злочинних посягань на свободу слова та перешкоджання професійній діяльності журналістів»*, враховуючи розмаїття наявних сьогодні доктринальних точок зору щодо визначення об'єкта злочину, запропоновано приєднатися до концепції «об'єкт злочину – суспільні відносини», яку на сьогодні можна впевнено вважати універсальною. Таким чином, об'єкт злочину автор розглядає як поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність суспільні відносини, яким у результаті вчинення злочину заподіюється істотна шкода або створюється загроза заподіяння такої.

Родовим об'єктом злочинів розділу V Особливої частини КК України є охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що забезпечують громадянські (особисті), політичні, соціально-економічні та культурні права і свободи людини та громадянина. Право на свободу слова є невід'ємним, природним правом людини, що належить до структури громадянських (особистих) прав і свобод людини і громадянина. Таким чином, розміщення злочинів проти свободи слова та професійної діяльності журналістів у розділі V Особливої частини КК України є цілком логічним і відповідає структурній побудові Особливої частини кримінального закону.

Проведене дослідження вказує на доцільність виділення видових (групових) об'єктів злочинів, розміщених у V розділі Особливої частини КК України, якими слід визнавати охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що

забезпечують наступні права і свободи людини і громадянина: 1) особисті (громадянські); 2) політичні; 3) соціально-економічні; 4) культурні (духовні).

На підставі аналізу ст.ст. 171, 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 КК України зроблено висновок про безпосередній об'єкт зазначених складів злочинів як охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, що забезпечують свободу професійної діяльності журналістів – складової свободи слова, проголошеної ст. 34 Конституції України. Таким чином, розміщення ст.ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 у розділі XV Особливої частини КК України «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян» порушують систему структурної побудови Особливої частини Кримінального кодексу. Аналіз складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 375 КК України, дозволив встановити той факт, що безпосереднім об'єктом цього злочину виступає встановлений порядок відправлення правосуддя в Україні, а охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що забезпечують безперешкодне здійснення журналістом своєї професійної діяльності, визнаються лише додатковим, безпосереднім об'єктом злочину.

З урахуванням положень чинного законодавства, визначено ознаки журналіста як потерпілого від злочинного перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Ним виступає творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і готує інформацію для засобу масової інформації та діє на підставі трудових чи інших договірних відносин з його редакцією або займається такою діяльністю за її уповноваженням, що підтверджується редакційним посвідченням чи іншим документом, виданим йому редакцією цього друкованого засобу масової інформації або професійною чи творчою спілкою журналістів. У зв'язку з відсутністю вказаних ознак не можуть визнаватися потерпілими журналісти Інтернет середовища, блогери та інші громадяни, що займаються розповсюдженням інформації.

У ст.ст. 345-1 347-1, 348-1, 349-1 КК України потерпілими від злочину можуть виступати як журналісти, так і їхні близькі родичі та члени сім'ї. Законодавче визначення кола близьких родичів та членів сім'ї надається у п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України, перелік яких має вичерпний характер.

У підрозділі 4.2 «Характеристика об'єктивної сторони злочинних посягань на свободу слова та перешкоджання професійній діяльності журналістів» наведено додаткові аргументи на користь розуміння об'єктивної сторони зазначеної групи злочинів як сукупності передбачених кримінальним законом ознак, що характеризують зовнішню сторону посягання на суспільні відносини, які забезпечують свободу професійної діяльності журналістів.

З урахуванням останніх змін в чинному кримінальному законодавстві, ст. 171 КК України передбачає 3 самостійні форми злочинного посягання на свободу журналістської діяльності: 1) перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності; 2) вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків; 3) переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю.

Перешкоджання професійній діяльності журналістів означає встановлення, створення перешкод (перепон) у процесі здійснення журналістом будь-яких своїх професійних повноважень. Вказівка закону на інше умисне перешкоджання

здійсненню журналістом законної професійної діяльності означає наявність невичерпного переліку різноманітних форм перешкоджання, що підпадають під ознаки вказаної статті.

Вплив, на відміну від перешкоджання, пов'язаний з безпосереднім тиском на свідомість та волю потерпілого, внаслідок якого особа приймає рішення на користь ініціатора такого впливу. На думку дисертанта, штучний поділ законодавцем злочинного діяння, передбаченого ст. 171 КК України, на дві самостійні форми суттєво ускладнює застосування правової норми та викликає необхідність пошуку додаткових аргументів у відмежуванні злочинного перешкоджання професійній діяльності журналістів від впливу на журналіста.

Переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю означає дії, спрямовані на обмеження прав і свобод журналіста у зв'язку з виконаною (тобто такою, що відбулася) законною професійною діяльністю. Такі дії виражаються в різних формах посягання на законні права, свободи та інтереси журналіста чи його близьких. На відміну від впливу або перешкоджання, переслідування не має на меті запобігти діяльності журналіста або змінити її, а виступає своєрідною реакцією винних осіб на вже здійснену журналістом професійну діяльність або критику.

Норми, передбачені ст.ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 КК України, встановлюють відповідальність за посягання на журналіста з метою перешкоджання його законній професійній діяльності і є спеціальними відносно загальних норм про відповідальність за посягання на життя, здоров'я, волю, власність особи.

Використання законодавцем у зазначених статтях формулювання «у зв'язку зі здійсненням законної професійної діяльності» вказує на об'єктивний і суб'єктивний зв'язок злочинного посягання з професійною діяльністю журналіста. Відсутність вказаного зв'язку, а також обмеження незаконної діяльності журналіста виключає кримінальну відповідальність за нормами, передбаченими ст.ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 КК України.

Аналіз об'єктивної сторони складу посягання на життя журналіста дозволяє зробити висновок про поєднання в межах однієї частини ст. 348-1 КК України двох самостійних стадій вчинення злочинного діяння, замаху та закінченого злочину, що є порушенням системності кримінального законодавства і потребує відповідного законодавчого реагування.

У підрозділі 4.3 «Характеристика суб'єкта злочинних посягань на свободу слова та перешкоджання професійній діяльності журналістів» зазначається, що суб'єктом злочину є лише фізична особа, яка вчинила злочин у певному, передбаченому КК України віці і є осудною.

Дисертант вказує, що суб'єктом злочинного перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та незаконного впливу на журналіста може виступати будь-яка фізична осудна особа, що досягла віку 16 років. У той же час окремі, спеціальні види такого перешкоджання характеризуються наявною можливістю або обов'язковістю їхнього вчинення лише спеціальним суб'єктом, зокрема службовою особою.

Зазначається, що притягнення до кримінальної відповідальності за посягання на життя, здоров'я, волю та майно журналіста, його близьких родичів та членів сім'ї

здійснюється стосовно будь-якої фізичної осудної особи, що досягла віку 16 років. Проведення системного аналізу дозволяє стверджувати про невідповідність віку кримінальної відповідальності за посягання на окремі права журналістів вимогам загальних норм про посягання на життя, здоров'я, волю людини, вік кримінальної відповідальності в яких, відповідно до ч. 2 ст. 22 КК України, складає 14 років.

Дисертантом доведено, що питання про суб'єкт злочинів проти свободи слова та професійної діяльності журналістів набуває особливої актуальності у зв'язку з необхідністю посилення протидії злочинності взагалі та кримінально-правового захисту журналістів зокрема. Посиленої уваги потребує дослідження спеціального суб'єкта злочинів проти свободи слова та професійної діяльності журналістів, зокрема, з боку представників влади та інших службових осіб. Засоби масової інформації стоять на сторожі прав і свобод у суспільстві, спрямовують свою діяльність на інформування громадськості з питань, що викликають інтерес у суспільстві. У багатьох випадках, коли обмеження свободи слова або перешкоджання діяльності журналістів здійснюється з боку представників влади, це означає приховування більш тяжких злочинів та зловживань вказаними особами.

У підрозділі 4.4 *«Характеристика суб'єктивної сторони злочинних посягань на свободу слова та перешкоджання професійній діяльності журналістів»* відстоюється думка про те, що вина є основною юридичною ознакою, яка характеризує психічний стан особи, що вчинила правопорушення, тому вона має загальнотеоретичне значення і досліджується різними галузями юридичної науки, зокрема кримінального, адміністративного, цивільного, трудового права.

Зазначено, що за кримінальним законодавством злочином визнається тільки винне суспільно небезпечне діяння. Без вини немає як складу злочину, так і злочину, особа не підлягає кримінальній відповідальності та покаранню, до яких би суспільно небезпечних наслідків її діяння не призвели.

Зазначається, що передбачені у КК України злочини проти свободи слова та діяльності журналістів характеризуються лише умисною формою вини. Злочини, що посягають на свободу слова та діяльність журналістів і мають формальний склад, скоюються лише з прямим умислом.

Незважаючи на відсутність у ч. 1 ст. 171 КК України вказівки на мету злочинного посягання, саме вона дозволяє відмежувати вказане злочинне посягання від суміжних злочинів. Припинення або зміна діяльності журналіста і є тим результатом, якого намагається досягти винний при вчиненні злочинного діяння, передбаченого ст. 171 КК України. У той же час, досягнення вказаного результату не є обов'язковою ознакою цього складу злочину, а тому діяння вважається закінченим, незалежно від результату такого перешкоджання.

З позицій дослідження суб'єктивних ознак, у ч. 2 ст. 171 (в частині переслідування), ст.ст. 345-1, 347-1, 348-1 КК України використання термінології «у зв'язку із здійсненням законної професійної діяльності» акцентує увагу на обов'язковому зв'язку в складах зазначених злочинів мотиву злочинного посягання з професійною діяльністю журналіста. За своїм змістом вказані мотиви можуть бути різноманітними.

У злочинах проти свободи слова та діяльності журналістів законодавець вказує на декілька цілей злочинного посягання. Основною метою злочинних

посягань на журналіста є перешкоджання його законній професійній діяльності. Згадування мети безпосередньо в кримінальному законі свідчить, що вона належить до конститутивних складових юридичної конструкції цих посягань.

У ст.ст. 345-1, 347-1, 348-1 КК України формулювання «у зв'язку із здійсненням законної професійної діяльності» вказує на наявність мети перешкоджання законній професійній діяльності у випадку запобігання останній або її припинення. При здійсненні посягання на журналіста після виконання ним своїх професійних обов'язків мета може мати різний за своїм характером уявний, суспільно небезпечний результат, якого намагається досягти винний; зокрема, обмеження прав та свобод журналіста, фізична, майнова або моральна шкода, якої хоче завдати злочинець потерпілому, керуючись мотивами помсти або заздрощів. Не виключається відповідальність й у випадку, коли особа переслідує за мету приховати інший злочин або забезпечити особисте кар'єрне просування.

Доведено, що, на відміну від ст. 147 КК України, захоплення або тримання як заручника журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї (ст. 349-1 КК України) має на меті спонукання до дії або відмову від неї лише одного адресата – саме цього журналіста. Крім того, термін «будь-які дії» у ст. 349-1 КК України характеризує злочинні дії, пов'язані з примусом журналіста до вчинення або утримання від вчинення дій, які порушують право потерпілого на свободу журналістської діяльності. У такому виді норма, передбачена ст. 349-1 КК України, за своїми змістом відповідає ознакам викрадення людини, передбаченим ст. 146 КК України.

У підрозділі 4.5 «Кваліфікуючі ознаки злочинних посягань на свободу слова та перешкоджання професійній діяльності журналістів» наголошується на пріоритетності диференціації кримінальної відповідальності, яка здійснюється безпосередньо законодавцем, як одному із напрямків реформування сучасного кримінального законодавства України. Саме диференціація дозволяє посилити кримінальну відповідальність за тяжкі та особливо тяжкі злочини, за діяння, вчинені при організованих формах співучасті; пом'якшити відповідальність за злочини, вчинені за наявності обставин, що свідчать про меншу суспільну небезпеку суб'єкта; звузити межі суддівського розсуду тощо. Диференціація кримінальної відповідальності в Особливій частині кримінального закону здійснюється за допомогою різних способів, основними з яких є встановлення відносно-визначених, альтернативних санкцій, впровадження кваліфікованих (кваліфікуючих ознак) та привілейованих складів злочину і відповідних їм меж караності.

Із 6 статей Особливої частини КК, якими передбачена відповідальність за посягання на свободу слова та діяльність журналістів, 3 склади злочинів містять кваліфікуючі ознаки. Аналіз вказаних ознак дозволяє віднести їх до загальних (характерних для більшості складів злочинів, передбачених в Особливій частині КК), які визначають: а) форму співучасті (ч. 3 ст. 171, ч. 4 ст. 345-1 КК України); б) спеціальні ознаки суб'єкта злочину (ч. 3 ст. 171 КК України); в) спосіб вчинення злочинного посягання (ч. 2 ст. 347-1 КК України); г) суспільно небезпечні наслідки (ч. 2 ст. 347-1 КК України).

Дисертант вказує на необхідність зміни законодавчого підходу до встановлення кваліфікуючих ознак за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Вчинення злочину службовою особою з використанням

своїх службових повноважень або вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб повинно визнаватися обтяжуючою обставиною не лише у ч. 2 ст. 171 КК України, але й у ч. 1 ст. 171 КК України.

Виявлені законодавчі недоліки у формулюванні диспозицій, а в подальшому і санкцій зазначених кримінально-правових норм дозволили дисертанту сформулювати пропозиції про зміну підходу у встановленні кримінальної відповідальності за посягання на життя, здоров'я, власність журналістів. Пропонується відмовитись від спеціальних норм про відповідальність за посягання на життя, здоров'я, волю та власність журналіста, у зв'язку з чим доповнити ст.ст. 121, 122, 146, 147 КК України кваліфікуючими обставинами такого змісту: «вчинення вказаних дій стосовно особи, її близького родича чи члена сім'ї у зв'язку зі здійсненням цією особою професійної або громадської діяльності». З цією ж метою доповнити п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України кваліфікуючими обставинами такого змісту: «особи, її близького родича чи члена сім'ї у зв'язку зі здійсненням цією особою професійної або громадської діяльності».

Розділ 5 «Практика застосування законодавства про кримінальну відповідальність за порушення свободи слова та перешкодження професійній діяльності журналістів» містить чотири підрозділи.

У підрозділі 5.1 *«Загальна характеристика кримінальної відповідальності та покарання за кримінальним законодавством України»* зазначається, що кримінальна відповідальність виступає частиною соціальної та різновидом юридичної відповідальності, характерною особливістю якої є те, що вона будується на нормативних вимогах, які забезпечуються державним примусом. Аналіз існуючих в теорії кримінального права концепцій та положень чинного законодавства дозволив виокремити основні ознаки кримінальної відповідальності. З урахуванням цих ознак, робиться висновок про кримінальну відповідальність як вид юридичної відповідальності, що полягає у вимушеному зазнаванні особою, яка вчинила злочин, державного осуду, а також передбачених КК обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що визначаються обвинувальним вироком суду і покладаються на винного спеціальними органами держави.

Кримінальне покарання є складовою частиною кримінальної відповідальності. Історія свідчить про те, що кримінальні покарання та їх система, як правило, перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємодії з конкретними умовами та епохою, загальним устроєм життя суспільства, станом економіки та фінансів держави, її суспільно-політичним ладом, морально-етичними і правовими поглядами, звичаями й звичками, а також ідеологічними стереотипами, що склалися в суспільстві. У цьому підрозділі дослідження наголошено, що передбачені чинним кримінальним законодавством України окремі види покарань утворюють певну їх систему, яка закріплена в ст. 51 КК України у формі встановленого кримінальним законом і обов'язкового для суду вичерпного переліку видів покарань, розташованих у певному порядку – відповідно до ступеня їх суворості. Встановлюючи цей перелік, законодавець, по-перше, створює тим самим основу для побудови санкцій у відповідних статтях Особливої частини КК, якими передбачені окремі види покарання та визначені межі їх призначення за певні злочини, і, по-друге, надає можливість забезпечити, при застосуванні судами конкретних

покарань, необхідну їх індивідуалізацію відповідно до ступеня тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного та обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання. Аналізуються новели законодавства щодо розмірів штрафу та його впливу на визначення ступеня тяжкості злочинів, внаслідок чого робиться висновок про виникнення певного дисбалансу в побудові сучасної системи покарань.

У підрозділі 5.2 *«Форми реалізації кримінальної відповідальності за порушення свободи слова та перешкоджання професійній діяльності журналістів»* аналізуються сучасні погляди стосовно проблематики форм реалізації кримінальної відповідальності. Встановлено, що під формами реалізації кримінальної відповідальності розуміється порядок втілення у життя кримінально-правового впливу, як реакції держави на вчинення злочину. Така реакція знаходить свій прояв у державному осуді конкретної особи, визнаної винуватою у вчиненні суспільно небезпечного діяння, а також у передбачених КК України при призначенні покарання обмеженнях особистого, майнового або іншого характеру, чітко визначених обвинувальним вирокком суду.

Незважаючи на різноманіття існуючих теорій, слід визнати, що науковці переважно вказують на однакові форми реалізації кримінальної відповідальності, які різняться більшим, а в окремих випадках меншим рівнем узагальнення. Встановлення відповідних форм реалізації кримінальної відповідальності, як доводить дослідження, залежить від правильного і точного розуміння змісту й ознак кримінальної відповідальності. Більш ґрунтовною та такою, що відповідає потребам практики, є позиція щодо виділення трьох форм реалізації кримінальної відповідальності.

На підставі зроблених висновків слід вказати на можливість наступних форм реалізації кримінальної відповідальності за порушення свободи слова та перешкоджання професійній діяльності журналістів: перша форма – засудження особи з призначенням покарання та його реальним відбуванням; друга форма – засудження особи без призначення покарання; третя форма – засудження особи з призначенням покарання та звільненням від його реального відбування з можливістю застосування інших заходів кримінально-правового впливу. З 50 судових рішень по справах, пов'язаних з порушенням свободи слова та перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, 34 пов'язані з призначенням покарання у виді штрафу і його подальшим виконанням, 11 – з призначенням покарання і наступним звільненням від його відбування на підставі ст.ст. 49, 75, 85 КК України, а також 5 рішень суду про звільнення від кримінальної відповідальності на підставі розділу IX Загальної частини КК України.

У підрозділі 5.3 *«Практика застосування кримінального покарання за порушення свободи слова та перешкоджання професійній діяльності журналістів»* акцентується увага на тому, що найбільш типовою формою реалізації кримінальної відповідальності за порушення свободи слова та перешкоджання професійній діяльності журналістів є та, при якій стосовно особи виноситься обвинувальний вирок суду з призначення покарання та його реальним відбуванням.

На підставі проведеного аналізу розмірів і виду покарань, призначених за вчинення злочинів проти свободи слова та професійної діяльності журналістів,

практики їх застосування, зроблено висновок про певну невідповідність окремих видів покарань характеру та ступеню досліджуваних злочинів.

Передбачене законодавцем за ч. 1 ст. 171 КК України покарання у виді штрафу у розмірі п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян практично дорівнює адміністративному штрафу за порушення права на інформацію (ч. 2 ст. 212-3 КУпАП), що в цілому порушує принцип системності вітчизняного законодавства. Суттєвим недоліком конструювання санкцій за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів слід визнати встановлення в основному і кваліфікованому складах злочину лише верхньої межі покарання, що дозволяє суду на законних підставах призначити покарання особі за обтяжуючих обставин менше, ніж за основним складом.

Покарання, пов'язані з позбавленням волі, продовжують залишатися найпоширенішими видами покарань в Україні. У роботі обстоюється думка про важливість та значущість пошуку та впровадження у чинне законодавство альтернативних позбавленню волі покарань. Різкий перехід в санкції ст. 171 КК України від штрафу до покарань, пов'язаних із позбавленням волі, виключає можливість використання інших, крім штрафу, заходів впливу на порушників права на свободу слова та професійну діяльність журналістів. Пропонується доповнити санкцію статті покараннями у виді громадських робіт, а також, враховуючи поширеність участі у цьому злочині службових осіб, позбавлення права обіймати певні посади.

Вибір саме громадських робіт як альтернативи штрафу обумовлений такими факторами: по-перше, наявністю більш широкого виправного впливу на засудженого, зокрема залученням до праці; по-друге, враховуючи можливість вчинення даного злочину службовою особою, вибір покарання у виді виправних робіт видається недоцільним, а суспільний резонанс застосування до службової особи безоплатних громадських робіт здійснює додатковий виправний вплив на засудженого.

У підрозділі 5.4 *«Звільнення від кримінальної відповідальності та покарання за порушення свободи слова і перешкоджання професійній діяльності журналістів»* зазначається, що звільнення від кримінальної відповідальності є другим, поряд із покладенням кримінальної відповідальності, кримінально-правовим засобом протидії злочинності, у тому числі злочинності у сфері посягань на свободу слова та діяльності журналістів.

Під час дослідження інституту звільнення від кримінальної відповідальності робиться висновок про те, що підстави для звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти свободи слова та професійної діяльності журналістів передбачені лише Загальною частиною КК України. З огляду на той факт, що перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України) є злочином невеликої тяжкості, його вчинення може бути визнане передумовою для застосування звільнення від кримінальної відповідальності будь-якого, передбаченого Розділом IX цієї частини його виду (як за наявності позитивної посткримінальної поведінки особи, так і у випадку настання певних, не залежних від винного об'єктивних обставин). За наявності декількох підстав для звільнення від кримінальної відповідальності перевагу слід віддати спеціальній підставі. При

цьому слід керуватися принципом неприпустимості тлумачення закону в бік погіршення становища особи, а тому безумовне звільнення завжди має пріоритет перед умовним, обов'язкове – перед факультативним.

Дослідження санкцій інших норм про посягання на свободу слова та діяльність журналістів дає підстави стверджувати про неможливість застосування звільнення від кримінальної відповідальності щодо осіб, які вчиняють більшість із таких злочинів. Водночас тяжкість злочинів, передбачених ч.ч. 1, 2 ст. 345-1, ч. 1 ст. 347-1 КК України, дозволяє визнати їх вчинення передумовою деяких загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності. Оскільки передбачені ч. 3 та 4 ст. 345-1, ч. 2 ст. 347-1, ст. 348-1, ст. 349-1 КК України злочини є особливо тяжкими, можливість звільнення від кримінальної відповідальності за їх вчинення обмежується підставами, передбаченими ст. 49 КК України (закінчення строків давності).

Аналіз наявної судової практики доводить, що найбільш розповсюдженою підставою для звільнення від відбування покарання за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів виступає амністія. Однак практика звільнення від покарання або від його відбування за вказаний злочин на сьогодні є незначною, що обумовлене незначними розмірами покарання та наданими законодавцем широкими можливостями звільнення від кримінальної відповідальності за підставами, передбаченими Розділом IX Загальної частини КК.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження розроблено концепцію кримінально-правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні, яка ґрунтується на комплексній кримінально-правовій характеристиці злочинів проти свободи слова та професійної діяльності журналістів, системі протидії їм з урахуванням міжнародного досвіду такої діяльності. Основні положення цієї концепції зведені до такого:

1. Свобода слова є природним, невід'ємним правом людини і знаходить своє вираження в національному законодавстві більшості країн світу та усіх основних міжнародних актах з прав людини, зокрема, в таких, як Загальна декларація з прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Європейська Конвенція про права людини, Хартія основних прав Європейського Союзу.

2. З моменту своєї появи в міжнародних актах з прав людини поняття свободи слова зазнає суттєвих трансформацій та набуває нового змісту. На сьогодні зміст свободи слова включає: 1) свободу думки; 2) свободу висловлювань, переконань у будь-якому вигляді (усно, письмово, за допомогою зображення і т. п.) – безпосередня свобода слова; 3) свободу використання інформації (її отримання, зберігання та поширення).

3. Різне розуміння змісту та завдань функціонування ЗМІ призводить до суттєвих розбіжностей в питаннях криміналізації злочинних перешкоджань діяльності журналістів в різних країнах. Так, якщо в Україні встановлюється кримінальне покарання за будь-яке перешкоджання професійній діяльності журналіста, то в Російській Федерації, Республіці Казахстан, Киргизькій Республіці

лише за примус журналіста до поширення інформації або до відмови від її поширення. На відміну від країн пострадянського простору, законодавство Європейських держав та США не містить кримінально-правових заборон порушень зазначених прав, що певною мірою обумовлене ефективністю регулятивних норм у сфері забезпечення свободи слова та діяльності журналістів.

4. У процесі дослідження підстав кримінально-правової заборони діянь, пов'язаних із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, виявлено низку причин їхньої криміналізації, основною з яких є несприятлива динаміка аналізованих суспільно небезпечних діянь.

5. Криміналізація злочинів проти свободи слова та діяльності журналістів достатньою мірою відповідає таким принципам цієї діяльності: 1) принцип суспільної небезпечності; 2) принцип міжнародно-правової необхідності й допустимості криміналізації; 3) принцип відносної поширеності посягання; 4) принцип конституційної та кримінально-політичної адекватності; 5) принцип процесуальної здійсненості переслідування; 6) принцип переваги позитивних наслідків криміналізації; 7) принцип системно-правової несуперечності; 8) принцип безпрогалинності закону і ненадмірності заборони; 9) принцип визначеності і єдності термінології; 10) принцип повноти складу; 11) принцип домірності санкції та економії репресії.

6. Безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 171, 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 КК України, слід визнавати охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що забезпечують свободу професійної діяльності журналістів як уособлення свободи слова, проголошеної ст. 34 Конституції України. Рішення законодавця про розміщення ст.ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 КК України у Розділі XV Особливої частини КК України «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян» порушують систему структурної побудови Особливої частини Кримінального кодексу.

7. При встановленні ознак потерпілого від перешкоджання законній професійній діяльності журналістів слід керуватися законодавчим визначенням поняття «журналіст». При цьому необхідно враховувати не тільки характер діяльності, що виконується особою, але і формальний критерій – належність до певного засобу масової інформації на підставі трудових чи інших договірних відносин. У зв'язку з цим журналісти Інтернет-видань, блогери, власники Інтернет-сторінок знаходяться поза правовим полем регулювання журналістської діяльності, у тому числі й кримінально-правовими засобами.

8. Стаття 171 КК України передбачає 3 самостійні форми злочинного посягання на свободу журналістської діяльності: 1) перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності (ч. 1 ст. 171); 2) вплив на журналіста у будь-якій формі з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків (ч. 2 ст. 171); 3) переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю (ч. 2 ст. 171).

9. Перешкоджанням визнаються діяння, які створюють об'єктивні перепони у реалізації потерпілим своїх повноважень або взагалі унеможливають їх виконання (зокрема, відмова в наданні інформації, вилучення техніки), не зачіпаючи свідомості та волі людини. Вплив, навпаки, пов'язаний з безпосереднім тиском на свідомість та

волю потерпілого, внаслідок чого особа приймає рішення на користь ініціатора такого впливу. Наявність у ст. 171 КК України двох самостійних форм злочинного порушення свободи журналістської діяльності – перешкоджання та впливу – ускладнює застосування зазначеної норми і вимагає чіткого встановлення відмежувальних критеріїв даних злочинних посягань.

10. Норми, передбачені ст.ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 КК України, встановлюють відповідальність за посягання на журналіста у зв'язку із здійсненням законної професійної діяльності потерпілим. При цьому такі норми слід визнавати спеціальними відносно загальних норм про відповідальність за посягання на життя, здоров'я, волю, власність особи, з врахуванням особливостей ознак потерпілого та виконуваної ним діяльності.

11. Злочини проти свободи слова та професійної діяльності журналістів характеризуються лише умисною формою вини. Способом законодавчого визначення цих суспільно небезпечних діянь як таких, що можуть бути вчинені лише умисно, виступає не лише пряма вказівка в законі, але і вказівка на спеціальні мотив та мету вчинення таких діянь, незаконний характер діяльності у злочинах із формальним складом.

12. З позицій дослідження суб'єктивних ознак у ч. 2 ст. 171 (в частині переслідування), ст.ст. 345-1, 347-1, 348-1 КК України використання термінології «у зв'язку із здійсненням законної професійної діяльності» акцентує увагу на обов'язковому зв'язку в складах зазначених злочинів мотиву злочинного посягання з професійною діяльністю журналіста. За своїм змістом вказані мотиви можуть бути різноманітними.

13. У злочинах проти свободи слова та діяльності журналістів законодавець вказує на декілька цілей злочинного посягання. Згадування мети безпосередньо в кримінальному законі свідчить, що вона належить до конститутивних складових юридичної конструкції цих посягань. В окремих випадках законодавець використовує формулювання «у зв'язку зі здійсненням законної професійної діяльності». Метою злочинного посягання в такому випадку може бути як перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, так і інший уявний суспільно небезпечний результат, якого намагається досягти винний.

14. Незважаючи на відсутність у ч. 1 ст. 171 КК України вказівки на мету злочинного посягання, саме вона дозволяє відмежувати вказане злочинне посягання від суміжних злочинів. Припинення або зміна діяльності журналіста і є тим результатом, якого намагається досягти винний при вчиненні злочинного діяння, передбаченого ст. 171 КК України.

15. Стаття 349-1 КК України, на відміну від ст. 147 КК України, вказує на спеціальну мету – спонукання до дії або відмову від неї – лише одного адресата – саме цього журналіста. Крім того, термін «будь-які дії» у ст. 349-1 КК України обмежує коло таких дій лише професійною журналістською діяльністю потерпілого.

16. На підставі аналізу ефективності та необхідності запровадження спеціальних норм про відповідальність за посягання на журналістів пропонується відмовитись від спеціальних норм про відповідальність за посягання на права журналіста. Більш ефективним вдається запровадження у складах умисного вбивства (п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України), умисних тілесних ушкодженнях (ст.ст. 121,

122, 125 КК України), побоях (ст. 126 КК України), умисного знищення майна (ст. 194 КК України), захоплення заручників (ст. 147 КК України) такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення зазначених дій стосовно особи чи її близького родича або члена сім'ї у зв'язку з виконанням цією особою професійної або громадської діяльності, що надасть достатні можливості правоохоронним органам у боротьбі зі злочинними проявами у сфері свободи слова та діяльності журналістів.

17. Штраф, як найбільш застосовуваний вид покарання за злочинне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, не повною мірою відповідає характеру та ступеню вказаного злочинного діяння. Встановлений законодавцем у ч. 1 ст. 171 КК України мінімальний та максимальний розміри штрафу створюють хибне уявлення у судових органів про незначну суспільну небезпеку кримінального правопорушення.

18. Встановлення в санкціях основного і кваліфікованого складів злочину, передбачених ст. 171 КК України, лише верхньої межі покарання порушує вимоги диференціації кримінальної відповідальності і потребує відповідних змін чинного законодавства. Дотримуючись відповідності та системності під час конструювання санкції ст. 171 КК України, враховуючи положення адміністративного законодавства, мінімальний розмір штрафу у ч. 1 та ч. 2 ст. 171 КК України повинен складати 50 НМДГ.

19. З метою вдосконалення положень санкції статті 171 КК України пропонується розширення альтернативних позбавленню волі покарань, зокрема у виді громадських робіт.

20. З огляду на той факт, що перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України) є злочином невеликої тяжкості, законодавством передбачено широкі можливості звільнення від кримінальної відповідальності за перешкоджання професійній діяльності журналістів як за наявності активної посткримінальної поведінки особи, так і у випадку настання певних, не залежних від винного об'єктивних обставин.

Пропонуються авторські редакції статей, які безпосередньо передбачають кримінальну відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, а також тих, які пропонуються до прийняття у КК України, зокрема, які стосуються заборон порушення права на інформацію та цензуру:

«Стаття 163-1. Порушення права на інформацію»

Незаконна відмова службової особи у наданні інформації або надання фізичній особі неповної чи завідомо недостовірної інформації, якщо такі діяння заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам людини, –

караються штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або громадськими роботами на строк до двохсот сорока годин»;

«Стаття 171. Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів»

1. Незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку зі своєю

професійною діяльністю, незаконна відмова у доступі журналіста до інформації, незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень, а також будь-яке інше умисне перешкодження здійсненню журналістом законної професійної діяльності, –

караються штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до ста двадцяти годин, або арештом на строк до трьох місяців.

2. Ті самі дії, пов'язані зі знищенням або пошкодженням майна журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї, –

караються штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк від трьох до шести місяців.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені за попередньою змовою групою осіб або службовою особою з використанням свого службового становища, або поєднані із застосуванням насильства щодо журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї, –

караються штрафом від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або обмеженням волі на той же строк»;

«Стаття 171-2. Цензура

Незаконна вимога службової особи органів державної влади або органів місцевого самоврядування, спрямована до журналіста, засобу масової інформації, його засновника (співзасновника), видавця, керівника, розповсюджувача або інших осіб узгоджувати інформацію до її поширення, –

караються штрафом від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого»;

«Стаття 171-3. Переслідування громадян за критику

1. Переслідування особи за подачу в установленому порядку пропозицій, заяв, скарг або за критику, що міститься в них, а так само за виступ із критикою в іншій формі, –

карається штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або громадськими роботами на строк до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців.

2. Переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю, –

карається штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до чотирьох років».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Павликівський В. І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні : монографія / В. І. Павликівський. – Х. : Панов, 2016. – 488 с.

Статті у фахових наукових виданнях України:

1. Павликівський В. І. Свобода слова та кримінально-правова охорона недоторканності приватного життя (аналіз кримінального законодавства європейських країн) / В. І. Павликівський // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Збірник наукових праць. – Серія : Юриспруденція. – Вип. 10-2. – Т. 2. – 2014. – С. 54–58.

2. Павликівський В. І. Кримінально-правові обмеження свободи слова / В. І. Павликівський // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : збірник наукових статей. – Вип. 35. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2014. – С. 214–224.

3. Павликівський В. І. Кримінальна відповідальність за дифамацію (європейський досвід) / В. І. Павликівський // Право і суспільство. – № 2. – 2015. – С. 243–249.

4. Павликівський В. І. Підстави кримінально-правової заборони порушень свободи слова й діяльності журналістів / В. І. Павликівський // Право і суспільство. – № 5. – 2015. – С. 154–160.

5. Павликівський В. І. Особливості кваліфікації перешкоджання законній професійній діяльності журналістів / В. І. Павликівський // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Збірник наукових праць. – Серія : Юриспруденція. – Вип. 15. – Т. 2. – 2015. – С. 109–113.

6. Павликівський В. І. Сучасний зміст свободи слова та її кримінально-правове забезпечення / В. І. Павликівський // Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Вип. 10. – 2014. – С. 114–121.

7. Павликівський В. І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та європейські стандарти діяльності ЗМІ / В. І. Павликівський // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія : Право. – Вип. 29. – Т. 2. – 2014. – С. 144–149.

8. Павликівський В. І. Свобода слова і порушення недоторканності приватного життя / В. І. Павликівський // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – № 1137. – Серія : Право. – 2014. – С. 50–54.

9. Павликівський В. І. Мета як обов'язкова ознака перешкоджання законній професійній діяльності журналістів / В. І. Павликівський, І. М. Острівний // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія : Юридичні науки. – Вип. 3. – Т. 3. – 2014. – С. 80–85.

10. Павликівський В. І. Кримінально-правові обмеження свободи слова в європейських країнах / В. І. Павликівський, І. М. Острівний // Право і безпека. – № 3 (54). – 2014. – С. 137–141.

11. Павликівський В. І. Кримінально-правові обмеження функціонування інформаційного простору України / В. І. Павликівський // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія : Юридичні науки. – Вип. 1. – Т. 4. – 2015. – С. 37–41.

12. Павликівський В. І. Кримінально-правові гарантії свободи слова в сучасній Україні (аналіз проекту закону № 1630 щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів) / В. І. Павликівський // Вісник кримінального судочинства. – № 3. – Ч. 1. – 2015. – С. 120–127.

13. Павликівський В. І. Штраф та його ефективність у попередженні злочинних посягань на свободу журналістської діяльності / В. І. Павликівський // Вісник Кримінологічної асоціації України № 3 (14) : Збірник наукових праць. – Х. : ХНУВС, 2016. – С. 56–65.

14. Павликівський В. І. Світові стандарти свободи слова та їх значення для вдосконалення кримінального законодавства України / В. І. Павликівський // Вісник Асоціації кримінального права України. – Вип. 2 (3). – 2014. – С. 197–207 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.nlu.edu.ua/?page_id=249.

15. Павликівський В. І. Принципи криміналізації порушень свободи слова та діяльності журналістів / В. І. Павликівський // Вісник Асоціації кримінального права України. – Вип. 1(4). – 2015. – С. 208–220 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.nlu.edu.ua/?page_id=787.

16. Павликівський В. І. Правова регламентація та кримінально-правове забезпечення свободи слова та діяльності журналістів в мережі Інтернет / В. І. Павликівський // Порівняльно-аналітичне право. – № 2. – 2015. – С. 204–207 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pap.in.ua/2_2015/62.pdf.

Публікації у наукових виданнях іноземних держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

1. Павликовский В. И. Проблемы правоприменительной практики в сфере уголовно-правовой охраны профессиональной деятельности журналистов / В. И. Павликовский // Научные ведомости Белгородского государственного университета. – Выпуск 27. – № 2 (173). – 2014. – С. 184–191.

2. Павликовский В. И. Уголовно правовые гарантии свободы слова и деятельности журналистов в зарубежных государствах / В. И. Павликовский // Хабаршы вестник. – Заң ғылымдары сериясы. – № 1–2 (18–19). – 2014. – С. 379–386.

3. Vitalyi Pavlikovskyi. Criminal law maintenance of freedom of speech and the media: comparative legal analysis / Vitalyi Pavlikovskyi // American Journal of Scientific and Educational Research. – № 1 (4) (January-June). – Volume II. – 2014. – P. 377–384.

4. Павликовский В. И. Уголовно-правовые ограничения свободы слова в странах Содружества Независимых Государств / В. И. Павликовский // LEGEA SI VIATA. – Februarie 2015. – P. 74-78.

5. Павликовский В. И. Уголовно-правовые санкции за препятствование законной профессиональной деятельности журналистов и их эффективность / В. И. Павликовский // LEGEA SI VIATA. – Septembrie 2015. – P. 62-66.

6. Павликівський В. І. Сучасні напрями реформування кримінального законодавства у сфері правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів / В. І. Павликівський // Публічне право. – № 2 (18). – 2015. – С. 170–176.

Праці апробаційного характеру:

1. Павликівський В. І. Кримінально-правовий захист свободи слова та професійної діяльності журналістів / В. І. Павликівський // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ конф., 10–11 жовт. 2013 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 401–405.

2. Павликовский В. И. Деятельность средств массовой информации как фактор противодействия коррупции в органах власти / В. И. Павликовский // Європейські стандарти захисту прав та свобод людини у кримінальному судочинстві: матеріали наук.-практ. конф., 13 груд. 2013 р. – Х. : ХЕПУ, 2013. – С. 89–96.

3. Павликовский В. И. Уголовно-правовые гарантии свободы слова (сравнительно-правовой анализ) / В. И. Павликовский // Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : збірник матеріалів Міжнародної наук.-практ. конф. [23 травня 2014 року, м. Харків] / МВС України; Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. – Том 1. – Х. : ХНУВС, 2014. – С. 115–121.

4. Павликовский В. И., Маржина Т. В. Проблемы целей наказания при установлении санкции за препятствование законной профессиональной деятельности журналистов / В. И. Павликовский, Т. В. Маржина // Становлення та розвиток правової держави : проблеми теорії та практики : матеріали VIII Всеукраїнської наук.-практ. конф. (9–11 вересня 2016 р.) / Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова. – Миколаїв : НУК, 2016. – С. 142–148.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Павликівський В. І. Кримінально-правові обмеження свободи слова (порівняльний аналіз) / В. І. Павликівський // Наукові записки ХЕПУ. – 1 (17). – 2015. – С. 62–71.

2. Павликовский В. И. Международные стандарты свободы слова и их правовое обеспечение в странах Европы и Африки / В. И. Павликовский // Наукові записки ХЕПУ. – № 1 (19). – 2017. – С. 11–28.

АНОТАЦІЇ

Павликівський В. І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-

виконавче право. – Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2017.

Дисертація є першим комплексним, монографічним дослідженням, у якому з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень науки здійснено аналіз кримінально-правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів, у результаті чого сформульовано низку інноваційних положень, висновків і пропозицій, які можуть слугувати подальшому розвитку вітчизняної кримінально-правової політики у сфері захисту свободи слова, удосконаленню у цій сфері законодавчої бази і правоохоронної практики. У дисертації розроблено методологію дослідження кримінально-правового захисту свободи слова та професійної діяльності журналістів. Визначено поняття та досліджено правовий статус журналістів у національному законодавстві й міжнародно-правових документах. Проаналізовано розвиток законодавства про кримінально-правовий захист свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні. Досліджено об'єкт злочинів проти свободи слова та професійної діяльності журналістів, вивчено його зміст та здійснено класифікацію. Надано характеристику об'єктивній стороні злочинів проти свободи слова та професійної діяльності журналістів і проаналізовано значення її ознак. Надано характеристику форм вини, а також досліджено мотиви і цілі у злочинах проти свободи слова та професійної діяльності журналістів. Автором проаналізовано ознаки суб'єкта зазначеної групи злочинних посягань. Розглянуто особливості призначення покарання, а також звільнення від кримінальної відповідальності і покарання за злочини проти свободи слова та професійної діяльності журналістів. Надано характеристику покаранням, які призначаються за злочини проти свободи слова та професійної діяльності журналістів.

На підставі аналізу практики застосування норм кримінального закону у сфері захисту професійної діяльності журналістів пропонуються основні шляхи оптимізації та вдосконалення чинного законодавства.

Ключові слова: свобода слова, кримінально-правове забезпечення, професійна діяльність, журналіст, засоби масової інформації, перешкоджання, вплив, склад злочину, покарання.

Павликовский В. И. Уголовно-правовое обеспечение свободы слова и профессиональной деятельности журналистов. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени доктора юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, 2017.

Диссертация является первым комплексным, монографическим исследованием, в котором с использованием современных методов познания, учетом новейших достижений правовой науки осуществлен анализ уголовно-правовой защиты свободы слова и профессиональной деятельности журналистов, в результате чего сформулирован ряд инновационных положений, выводов и предложений, которые могут служить дальнейшему развитию отечественной уголовно-правовой политики в сфере защиты свободы слова, совершенствованию в

этой сфере законодательной базы и правоохранительной практики. В результате проведенного исследования предложена концепция уголовно-правовой охраны свободы слова и профессиональной деятельности журналистов в Украине, которая основывается на комплексной уголовно-правовой характеристике преступлений против свободы слова, системе противодействия им с учетом международного опыта такой деятельности. В диссертации разработана методология исследования уголовно-правовой защиты свободы слова и профессиональной деятельности журналистов в Украине. Определено понятие и исследован правовой статус журналиста в национальном законодательстве и международно-правовых документах. Проанализировано развитие законодательства об уголовно-правовой защите свободы слова и деятельности средств массовой информации в Украине. В результате этого установлено, что в УК Украины предусмотрена ответственность за препятствование деятельности журналистов, незаконное воздействие на них и их преследование, а также предусмотрены специальные нормы ответственности за посягательство на жизнь, здоровье, свободу и собственность журналистов в связи с профессиональной деятельностью. Исследованы объекты преступлений против свободы слова и профессиональной деятельности журналистов, изучено содержание этих объектов и осуществлена их классификация. Охарактеризована объективная сторона преступлений против свободы слова и профессиональной деятельности журналистов, проанализировано значение ее признаков. Охарактеризованы формы вины, а также исследованы мотивы и цели в преступлениях против свободы слова и профессиональной деятельности журналистов. Проанализированы признаки субъекта преступлений против свободы слова и профессиональной деятельности журналистов. В работе рассмотрены особенности назначения наказания, а также вопросы освобождения от уголовной ответственности и наказания за преступления против свободы слова и профессиональной деятельности журналистов. Проанализированы наказания, которые назначаются за преступления против свободы слова и профессиональной деятельности журналистов. Разработаны предложения по совершенствованию уголовно-правовой защиты свободы слова и профессиональной деятельности журналистов в Украине, эффективное функционирование которой предполагает: 1) внедрение в Особенную часть УК Украины норм, которые бы предусматривали ответственность за нарушение права на информацию, цензуру, преследование за критику; 2) совершенствование уголовно-правового обеспечения свободы профессиональной журналистской деятельности; 3) реформирование специальных норм ответственности за посягательство на жизнь, здоровье, свободу и собственность журналистов; 4) совершенствование системы квалифицирующих признаков составов преступлений, предусматривающих ответственность за преступления против свободы слова и профессиональной деятельности журналистов; 5) модернизацию санкций за преступления против свободы слова и профессиональной деятельности журналистов.

Ключевые слова: свобода слова, уголовно-правовое обеспечение, профессиональная деятельность, журналист, средства массовой информации, препятствование, воздействие, состав преступления, наказание.

Pavlykivskiy V. I. Criminal and Legal Provision of Freedom of Speech and Professional Activity of Journalists. – *Published as manuscript.*

Thesis for a degree of Doctor of Law, Speciality 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law. – Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2017.

The thesis is the first comprehensive, monographic research, where using modern methods of cognition, taking into account the latest scientific achievements, the author has realized the analysis of criminal and legal provision of freedom of speech and journalists' professional activity. As a result, the author has formulated a number of innovative provisions, conclusions and propositions that can serve for future development of domestic criminal and legal policy in the sphere of protecting the freedom of speech, improvement of legislation and law enforcement practice in this field. Methodology of studying criminal and legal protection of protecting the freedom of speech and journalists' professional activity has been elaborated in the work. The author has determined the concept and researched the legal status of journalists in national legislation and international and legal documents. The development of legislation on criminal and legal protection of freedom of speech and journalists' professional activity in Ukraine has been analyzed. The author has researched the object of crimes against freedom of speech and journalists' professional activity; has studied its content and has realized the classification. The characteristics to the objective side of crimes against freedom of speech and journalists' professional activity have been provided; and the significance of its features has been analyzed. The author has provided characteristics of the forms of guilt, and has studied the motives and goals in crimes against freedom of speech and journalists' professional activity. The author has analyzed the features of the subject of the stated group of criminal infringements. The features of sentencing and releasing from criminal liability, as well as punishment for crimes against freedom of speech and journalists' professional activity have been considered. The characteristics of punishments appointed for crimes against freedom of speech and journalists' professional activity have been provided.

On the basis of analyzing the practice of implementing the norms of criminal law in the sphere of protecting professional activity of journalists the author suggests the main ways of optimizing and improvement of the current legislation.

Key words: freedom of speech, criminal and legal provision, professional activity, journalist, mass media, obstruction, influence, corpus delicti, punishment.

Підписано до друку 07.03.2017 р. Папір офсетний. Друк офсетний.
Формат 60x84/16. Умов. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.
Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.

Друкарня Харківського національного університету внутрішніх справ
61080, м. Харків, пр. Льва Ландау, 27.